

Jasna Žugel

INTEGRACIJA ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENSKO DRUŽBO

V letu 1990 živi v Dolenski regiji 1705 Romov, od teh v občini Novo mesto 781, kar znaša 1,3% prebivalstva občine. Največje število Romov biva v neposredni okolici Novega mesta (57,1%) v naseljih Žabjek, Šmihel, Ruperč Vrh, Jedinščica, Gotna vas, romski zaselki se nahajajo tudi v izvenmestnem območju v bližini Otočca, Šentjerneja, Škocjana in Žužemberka.

Kljub temu, da najstarejši znani podatki, ki kažejo na prisotnost Romov v Sloveniji sežejo v 14. in 15. stoletje¹, romska skupnost do danes ni postala enakopraven subjekt in integriran del slovenske družbe. Pod integracijo razumem enakopravno vključevanje narodne skupnosti v ekonomske, socialne, politične, kulturno-pluralistične in druge družbene procese ob sočasni možnosti ohranjanja in razvoja lastne etnične identitete.

Ekonomska podlaga (delovna integriranost) je bistven dejavnik samostojnega razvoja in delovanja vsake narodne skupnosti. V raziskovalni nalogi "Problematika Romov v občini Novo mesto"² smo proučili možnosti vključevanja Romov na področju zaposlovanja in težave, ki se v zvezi s tem pojavljajo ter mnenja in stališča samih Romov kakor tudi njihovih sodelavcev.

Prikaz posameznih delov naloge opozarja na številne ovire vključevanja Romov na različnih življenjskih in delovnih področjih, ki se pojavljajo predvsem kot posledica nezadostnega upoštevanja ali celo zanikanja posebnosti in pravic Romov kot pripadnikov romskega naroda ter njihovega položaja izločenosti iz večine družbenih odnosov in procesov.

Cilji raziskovanja in metodološki postopek:

Cilj raziskovanja je bil dvojen. V prvem delu smo želeli ugotoviti:

1. osnovne značilnosti romske delovne sile, delovna področja in vrste dela, ki najbolj ustrezajo potrebam in interesom Romov;

¹ Pavla Štrukelj, Romi na Slovenskem, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1980, str. 31 in 36.

² Zavod za družbeno planiranje, 1984, 2985, I. in II. del (avtorji J. Žugel, F. Smerdu), Novo mesto.

2. vzroke, ki vplivajo na zaposlovanje Romov ali zapuščanje delovnega razmerja;
3. stopnjo zadovoljstva z delom in delovnim okoljem;
4. mnenja in aspiracije glede dela (zaposlovanje), izobraževanja, vzgoje, načina življenja delovno sposobnih Romov;
5. morebitne pomembnejše razlike glede zaposlenosti, zapuščanja delovnega razmerja, fluktuacije ter stališč Romov, ki živijo v različno razvitih naseljih v občini;
6. mesto dela in drugih vrednot v vrednostnem sistemu Romov.

V drugem delu smo ugotavljali, kako na romsko problematiko in na možnosti njihovega zaposlovanja gledajo zaposleni delavci, sodelavci Romov, vodje in kadrovske delavci v podjetjih.

Na podlagi vseh pridobljenih mnenj in ugotovitev iz I. in II. dela naloge smo podali osnovne usmeritve, kako izboljšati stanje na področju zaposlovanja Romov v občini Novi mesto.

Za izdelavo študije smo uporabili vse obstoječe podatke, ki jih zbirajo in zajemajo organizacije in službe, ki se ukvarjajo z romsko problematiko v občini, kakor tudi razpoložljivo literaturo s tega področja. Poleg neposrednega opazovanja in razgovorov sta bili izvedeni tudi dve anketi na podlagi vprašalnikov in sicer:

1. - 206 (75,5%) delovno sposobnih Romov iz vseh romskih naselij v občini;
2. - 118 zaposlenih sodelavcev Romov v desetih podjetjih.

Poklici s katerimi so se v preteklosti ukvarjali Romi na Dolenjskem

Osnovni poklici, s katerimi so se tradicionalno ukvarjali Romi na Dolenjskem³ so bili kovaštvo, drobljenje kamenja v kamnolomih in na cestah ter preprodaja konj. Romi so bili poglavitni obrtniki - kovači v 19. stoletju in na začetku 20. stoletja. Kovaška dejavnost je med Romi

v občini Novo mesto skoraj popolnoma izumrla, čeprav še vedno lahko srečamo posamezne starejše Rome, ki so nekdaj bili kovači.

Značilen vir dohodkov dolenjskih Romov je bil tudi beračenje po vaseh in vedeževanje, s čemer so se ukvarjale predvsem ženske. Številni podatki o evropskih Romih iz različnih obdobjih pričajo o aktivni vlogi Romov, posebej žensk, pri zdravljanju z različnimi zdravilnimi zelišči. Poznavanje, predvsem pa zbiranje zdravilnih zelišč, je ena od osnovnih dejavnosti, ki se je obdržala do danes pri Romih na območju Dolenjske.

Z uvajanjem industrijskih strojev je romska delovna sila postala odvečna, v

³ Povzeto po P.Štrukelj, Romi na Slovenskem, str. 121, 122.

sodobnem sistemu dela, ki je v marsičem drugačna od tradicionalnega, pa se Romi niso mogli integrirati.

Zaposlenost Romov od 1961 do 1990

Prve podatke o zaposlenosti Romov v povojnem obdobju v občini zasledimo v letu 1961. Pregled gibanja zaposlenosti Romov v tridesetletnem obdobju ne kaže pomembnejših rezultatov. Povprečna letna stopnja rasti zaposlovanja Romov v letih 1961/1990 znaša 2,20%, posebej je od leta 1981 vidno upadanje števila zaposlenih Romov, zaskrbljujoče pa je naraščanje števila nezaposlenih, ki so delovno sposobni. Tako je v letu 1981 bilo zaposlenih 61 Romov, nezaposlenih 250 ali 75,6% od vseh delovno sposobnih, v letu 1990 pa je bilo zaposlenih 50 ter 332 nezaposlenih (83,5%) delovno sposobnih Romov.

Pri možnosti zaposlovanja so Romi v močno podrejenem položaju napram drugim delavcem, ker so večinoma nepismeni, brez izobrazbe in kvalifikacije, slabo obvladajo slovenščino, imajo drugačne delovne navade ter zaradi razširjenih negativnih predsodkov pri delodajalcih.

Način zagotavljanja sredstev za preživljanje

Iz podatkov ankete je razvidno, da je poglavitni vir preživljanja Romov nabiranje zelišč (61,0%), na drugem mestu pa zasledimo zbiranje sekundarnih surovin (46,1%). Obdržalo se je tudi beračenje (37,9%), ki je dodaten (pozimi pogosto tudi edini) vir za preživljanje romskih družin. Samo tretjina vseh anketirancev se preživlja s sredstvi iz rednega dohodka (35,0%). Družine z otroci prejemajo tudi otroški dodatek v namenski obliki (hrana, oblačila za otroke in drugo).

Poglavitne značilnosti redno zaposlenih in nezaposlenih Romov

Celotni vzorec smo glede na problematiko razdelili v tri skupine anketirancev in sicer na:

1. zaposlene, ki štejejo 48 ali 23,3% od celotnega vzorca;
2. anketirance, ki so že bili zaposleni, sedaj pa niso v delovnem razmerju (77 ali 37,4%);
3. nikoli zaposlene anketirance (81 ali 39,3%).

Zanimalo nas je, koliko se te skupine med seboj razlikujejo glede na osnovne sociodemografske značilnosti in odnosa do zaposlenosti.

V skupini zaposlenih Romov so najbolj zastopani prebivalci do 30 let starosti. Med zaposlenimi je bilo 26 moških in 22 žensk. Največje število Romov je bilo zaposleno v tovarni avtomobilov IMV (38,7%), po kvalifikacijski sestavi pa so bili večinoma nekvalificirani delavci (39 ali 81,2%), 4 priučeni in 4 polkvalificirani delavci ter 1 samostojni obrtnik (zbiralec z davilnih zališč in sekundarnih surovin). Največje število zaposlenih je delalo na proizvodnem traku, 16 jih je opravljalo delovne operacije v odprtem prostoru.

Skupino, ki so bili zaposleni večino tvorijo moški (84,4%) v starosti od 15 do 30 let, v tretji skupini nikoli zaposlenih Romov pa so večinoma ženske (72,8%) ali izrazito mladi prebivalci.

Pri obravnavi treh skupin anketiranih Romov opažamo številne pomembne razlike med zaposlenimi in nezaposlenimi anketiranci. Med zaposlenimi je večji delež tistih, ki so obiskovali osnovno šolo in manjši delež nepismenih (zaposleni 14,6% - nezaposleni 46,7%). V tej skupini je tudi večje število anketirancev, ki so končali višje razrede osnovne šole (zaposleni 48,5%, nezaposleni 15,8%). Vidne so tudi razlike na drugih področjih: med zaposlenimi je več tistih, ki so zakonsko poročeni in z boljšimi bivalnimi pogoji (večinoma zidane hiše), bivajo v bolj urejenih naseljih v socialno manj konfliktnih okoljih. Največ zaposlenih ima dolžino delovne dobe od 2 do 5 let, tisti, ki so bili zaposleni pa manj kot 1 leto. Zaposleni so v večini primerov bolj zadovoljni z delom, ki ga opravljajo, nezaposleni pa večinoma niso bili. Zaposleni se počutijo bolj zdravi od anketirancev iz drugih dveh skupin nezaposlenih delavcev, opazne pa so tudi spremembe v družinskem odločanju.

Otroci zaposlenih staršev mnogo bolj redno obiskujejo osnovno šolo od otrok staršev, ki so nezaposleni.

Motivi zaposlovanja

Iz odgovorov na vprašanje "zakaj ste zaposleni oziroma zakaj bi se želeli zaposliti" ugotavljamo, da je zaposlenost pri Romih (tako kot pri drugih prebivalcih) eksistenčna nuja in potreba, saj je največji del anketirancev odgovoril, da so zaposleni, da bi preživljali sebe in družino (43,2%), na drugem mestu zasledimo odgovor, da si s tem zagotovijo boljše življenje (21,6%), na tretjem pa, da bi sezidali hišo, kupili konja, voz, avto, motor ali drugo (15,0%).

Vzroki nestalnosti, prekinitve delovnega razmerja in odsotnosti z dela

Zapuščanje delovnega razmerja, fluktuacija in pogosti izostanki z dela so poglavitne značilnosti romske delovne sile. O tem priča tudi podatek, da je od vseh anketiranih Romov (zaposlenih in nezaposlenih) 80,8% vsaj enkrat že zamenjalo

podjetje, pri tem pa ni opaznih razlik med obema skupinama. Zaskrbljujoč je podatek, da je od vseh, ki so bili zaposleni, 47,6% delalo v dveh ali več tovarnah.

Iz ankete smo dobili tudi podatke o formalnem načinu prekinitev delovnega razmerja, iz katerih je razvidno, da je večina anketirancev samovoljno prekinila zaposlitev (44,3%). Temu številu lahko še prištejemo skupino, ki je prekinila delovno razmerje zaradi disciplinskega ukrepa, ki je bil najbolj pogosto posledica neprihajanja na delo (18,6%).

Po mnenju Romov so pglavilni razlogi za zapušanje podjetij naslednji:

- zdravstveni razlogi, bolezni (36 ali 22,1%);
- nezadovoljstvo z osebnim dohodkom (29 ali 17,8%);
- nezadovoljstvo z vrsto dela in delovnimi pogoji (17 ali 10,6%);
- spori z nadrejenimi (16 ali 9,8%) zaradi nerazumevanja za različne romske probleme in navade, diskriminacija s strani vodje, vzroki: nabiranje zelišč, družinski problemi, grožnje v naselju, spori s sodelavci, slabi življenski pogoji, zaporna kazen ipd.

Zaradi izredno težkih življenskih pogojev je zdravstveno stanje Romov zelo slabo, pogosto pa je tudi zdravstvena nezmožnost ovira pri zaposlovanju Romov. Veliko število odgovorov o nizkih dohodkih kot vzroku zapušanja podjetja razlagamo z možnostjo zbiranja zelišč v pomaldanskih mesecih, ko je ta zaslužek občutno večji od tistega v tovarnah, vendar je sezonskega značaja in ne zagotavlja socialne in zdravstvene varnosti Romov.

Pri ocenjevanju svoje odsotnosti z dela, Romi niso bili dovolj kritični, kljub temu pa njihovi odgovori o vzrokih absentizma kažejo na kompleksnost problema: bolezni (87,5%), romske navade (5,8%), grožnje v naselju (5,8%), zbiranje zelišč (1,9%) in neustrezno delovno mesto (1,9%).

Podatek, da je največ Romov delo pustilo v obdobju do enega leta zaposlitve, opozarja na probleme socialne integracije, saj največje težave in kriza nastopajo pri Romih prav na začetku delovnega razmerja.

Delovno in družbeno okolje je v močno poudarjenem nasprotju z načinom življenja Romov, ki je vezano večinoma le na družbeni prostor romske skupnosti.

V občini Romi živijo v prostorsko izoliranih naseljih (zaselkih), odnosi z domačini pa so konfliktno obarvani. Prebivalci ne želijo Romov v bližini svojih bivališč, zato močno nasprotujejo in onemogočajo širitev in urejanje romskih zaselkov in omejujejo število Romov, ki lahko bivajo v njihovi krajevni skupnosti, sami Romi pa nimajo vpliva na odločitve večine.

Nesoglasja nastajajo zaradi številnih predsodkov in nepoznavanja romske zgodovine in kulturnih značilnosti, nesprejemanja različnosti s strani večine, pa tudi zaradi razširjenih kraj poljščin in drugih lastninskih deliktov Romov. Pri zaposlenih Romih nastopajo napetosti in konfliktne situacije, ki potekajo v dveh smereh:

1. posameznik - romska skupnost
2. posameznik - delovno okolje (širša družba).

O prisotnosti prvega nasprotja pričajo dokaj številne agresije v romskih zaselkih, ki so usmerjene posebej proti tistim Romom, ki se želijo prilagajati širši družbeni skupnosti preko redne zaposlitve, kar pa romska skupnost ocenjuje kot sprejemanje njim tujih vrednot, vzorcev obnašanja in proizvajanja.

Pri Romih se pojavlja tudi napetost med domačim socialnim okoljem in delovnim okoljem kot posledica različnih kulturnih, vrednostnih sistemov, norm obnašanja, vzorcev mišljenja ter velikega nasprotja v ekonomski in družbeni razvitosti romske skupnosti in širše družbe.

Podatki iz ankete pričajo o težavah prilagajanja Romov ritmu dela in izvajanja posameznih delovnih operacij, še posebej pri mehaniziranem, razdrobljenem delovnem procesu.

V nalogi smo ugotovili pozitivno korelacijo med stopnjo zaposlenosti (stalnosti pri delu) Romov in naslednjimi dejavniki:

1. stopnja izobrazbe;
2. predhodno zaposlitvijo očeta in
3. družbenoekonomsko razvitostjo naselja.

Ankentranci, ki imajo višjo osnovno šolsko izobrazbo, predhodno zaposlitev v družini in živijo v socialno bolj integriranem naselju, so bolj pogosto redno zaposleni in redkeje zapuščajo svoje delovno okolje.

Zadovoljstvo z delom

Iz rezultatov ankete ugotavljamo, da je večina zaposlenih Romov zadovoljna z delom, ki ga opravljajo (62,5%), nekaj manj kot četrtina pa ni zadovoljna (22,9%), metem ko je med tistimi, ki so bili zaposleni večji delež tistih (62,1%), ki niso bili zadovoljni s svojim delom. Po odgovorih anketirancev na njihovo zadovoljstvo z delom najbolj vplivajo naslednji dejavniki:

1. težavnost dela (da delo ni fizično težko);
2. dobro razumevanje s sodelavci;
3. višina dohodka, ki ga prejemaajo za opravljeno delo.

Prvi odgovor kaže, da Romi zaradi slabega fizičnega stanja s težavo opravljajo težka fizična dela, na katera jih večinoma razporejajo zaradi nepismenosti.

Poleg neustreznega dela in slabih dohodkov se Romi, ki so nezadovoljni s svojim delom pritožujejo na hiter tempo dela za tekočim trakom, spore z vodjo, na premajhno število odmorov v delovnem procesu, slabe delovne pogoje ter disciplino in nerazumevanje s sodelavci.

Približno tretjina anketirancev meni, da njihovi sodelavci in vodje nimajo enakega odnosa do njih, kot do drugih delavcev, kot vzroke pa navajajo: premalo razumevanja za romske probleme (zdravstvene, družinske, odnose v naselju, navade), razporeditev na težja in manj plačana dela kot za druge delavce, težje prihajanje do kvalifikacij, žalitve in slabši odnos do Romov, neupoštevanje njihovih mnenj in drugo.

Politična participacija

Iz odgovorov o vključenosti in aktivnosti Romov v samoupravne in politične organizacije ugotavljamo, da so Romi dejansko v veliki večini popolnoma izključeni iz samoupravne in politične participacije. Od vseh anketiranih je 26 Romov (12,6%) včlanjenih v družbeno politične organizacije, od teh pa največje število članov ZS (19), ostali pa še SZDL, ZSMS in ZB (tudi to formalno, ker niso bili seznanjeni z njihovim delovanjem in vlogo). Od vseh zaposlenih Romov so le štirje obiskovali sestanke v svoji delovni organizaciji, nobeden od zaposlenih pa ni bil član kakšnega samoupravnega organa v podjetju. 10 anketirancev (4,8%) je obiskovalo sestanke v krajevni skupnosti, vendar je to število izredno majhno glede na velike probleme, ki so prav v bivalnem okolju Romov. Večje število Romov (21 ali 10,2%) je bilo včlanjenih v društvo "Rom", ki v občini deluje od leta 1982, največ anketirancev pa bi se želelo vključiti prav v to društvo.

Podatki kažejo, da Romi zaradi skoraj popolne izključenosti ne morejo izražati in uveljavljati svojih interesov na nobenem področju družbenega in političnega življenja (delovno okolje, politične in družbene odločitve na lokalni in širši družbeni ravni).

Aspiracije

Poleg ugotavljanja osnovnih vzrokov stanja, mnenj in stališč samih Romov o obstoječih problemih zaposlovanja, smo želeli ugotoviti tudi osnovne želje in nagnjenja anketirancev glede opravljanja posameznih del in nalog, delovnega okolja, želje za napredovanjem pri delu, spreminjanju življenjskih pogojev in drugih vprašanj, ki so neposredno povezana z problematiko zaposlovanja Romov.

Opravljanje del in nalog

Ugotovitve o aspiracijah o opravljanju del in nalog kažejo, da bi večina anketirancev želela delati na odprtem prostoru zbirati zelišča (ženske) in opravljati gradbena dela (moški). V zaprtem prostoru je največ Romov izbralo opravljanje različnih opravkov v proizvodnji, vendar ne za tekočim trakom ter različna skladiščna dela. Ni razvidnih večjih razlik v odgovorih med tremi skupinami anketirancev. Opazno je, da so Romi v manjšem številu odgovorov izbrali tista opravila, ki jih ne obvladajo in za katera bi se še morali priučiti. Večina je izrazila željo po stalnem delu in ne občasnem.

Način zbiranja zelišč

Z ozirom na to, da za večino Romov pomeni zbiranje zelišč najpomembnejši vir dohodka, nas je zanimalo katera nova organizacijska oblika bi Romom najbolj ustrezala, da bi ublažili poglobitne probleme pri tem delu: sezonski značaj dohodka, odsotnost delovne dobe in socialne varnosti; poglobitni dobiček pridobijo preprodajalci in podjetja, ki odkupujejo zelišča.

Večina Romov je odgovorila, da bi želeli to delo opravljati s svojo družino (60,2%), nekateri bi tudi želeli imeti obrt za to dejavnost (11,5%), več kot tretjina pa bi to delo opravljala kot redno zaposleni delavci (33,6%).

Želja po izboljšanju življenjskih pogojev

Nekaj manj kot polovica anketiranih Romov (45,8%) je menila, da se je njihovo življenje in življenje njihovih družin spremenilo na bolje v zadnjih 10 letih (glede bivanja, dela, načina življenja, šolanja otrok in drugo), medtem, ko je tretjina (32,2%) odgovorila, da je stanje slabše, ostali pa, da je nespremenjeno (22,0%).

Ugotovitve o aspiracijah Romov kažejo zelo močno željo in voljo velike večine po izboljšanju svojih življenjskih pogojev in sicer pri zaposlovanju, šolanju otrok, urejanju bivališč. Večina je menila, da bi lahko izboljšala svoje pogoje le z lastno prizadevnostjo in s pomočjo družbe (občine).

Izobraževanje otrok

Temeljni predpogoj za uspešnejše zaposlovanje in izboljšanje družbenega položaja Romov je dvig njihove izobrazbene ravni.

Težave pri šolanju romskih otrok nastajajo, ker se le-ti že na samem začetku nahajajo v neenakopravnem položaju napram drugim otrokom, ker ne poznajo slovenskega jezika, prihajajo iz popolnoma drugačnega socialnega in kulturnega okolja, z različnimi vrednotami in pojmovnim aparatom. Tako so romski otroci (kot njihovi starši pri zaposlovanju) podvrženi pritisku (zahtevam) dveh različnih socialnih okolij in dveh različnih realnosti.

V šolskem letu 1989/90 je redno obiskovalo osnovnošolski pouk le 25,2% od vseh vpisanih romskih otrok, kar dobra tretjina pa sploh ni obiskovala pouka (31,1%) ostali pa neredno. Na težavnost napredovanja romskih otrok, posebej v višjih razredih osnovne šole, kaže podatek, da je bilo povprečno (v 10 letnem obdobju) vključenih v 1. razred 38,6% otrok, v 8. razred pa le 0,6%.

Velika večina anketiranih Romov je izrazila željo, da bi njihovi otroci obiskovali osnovno šolo. Zanimalo nas je, kaj Romi menijo, zakaj njihovi otroci ne dokončajo osnovne šole. V odgovorih opozarjajo na številne in kompleksne probleme:

- "romski otroci ne hodijo v šolo zaradi starih navad, ko niso imeli stalnega bivališča:
- spomladi nabirajo zelišča skupaj s starši;
- otroci prenehajo obiskovati pouk, ker imajo težave s slovenščino, gradivo je prezahtevno, pogosto razrede ponavljajo, ne prenašajo stroge discipline in zaprtega prostora;
- težave z vključevanjem v novo okolje, nesprejemanje s strani drugih otrok;
- Romi se zgodaj poročijo (13, 14 let) in ne dokončajo šole;
- nerazumevanje s strani učiteljev;
- slabe materialne in življenjske razmere doma ne omogočajo otrokom, da se vključijo normalno v pouk kot drugi otroci".

Vrednote in materialne dobrine

Izbira osnovnih vrednot in materialnih dobrin (po sestavljeni lestvici) kaže, da je pri Romih izrazito prisotna težnja po osebni svobodi in svobodi romske skupnosti v prostoru, kjer živijo. Delo kot vrednoto visoko ocenijo, čeprav se to delo razlikuje od našega. Izbira materialnih dobrin je odraz njihovih želja in potreb v zagotavljanju minimalnih življenjskih pogojev.

Zaključek

Iz prikazanega ugotavljamo, da zaposlitveno problematiko ne moremo razreševati brez izboljšanja celovitosti življenjskih pogojev in družbenega položaja Romov oziroma njihove skupnosti, za to pa je potrebna vsestranska zavzetost celotne družbe (države).

Integracija romske skupnosti v slovensko družbo je možna le ob upoštevanju njenega konkretnega položaja, zagotavljanju in uresničevanju posebnosti, interesov in potreb, ki jih imajo Romi kot pripadniki romskega naroda ob polni možnosti ohranjanja in razvijanja lastne etnične identitete. Poleg individualnih je posebnega pomena uveljavljanje njihovih kolektivnih pravic, saj bi jim kot manjšini le-te omogočile enakopravno integriranje v družbo in hitrejši razvoj.

Opredelitev statusa Romov v ustavi Republike Slovenije, zlasti določila posebnega ustavnega zakona, ki bi urejal način varstva, zagotavljanja in uresničevanja posebnih pravic in položaja Romov, bi ustvarila pogoje za uveljavljanje romske skupnosti kot aktivnega družbenega subjekta.